

Tibet en China – Op zoek naar de middenweg
Door Sander Tideman en Henk Schulte Nordholt

‘Doe je uiterste beste om de Dalai Lama en de meerderheid van de bovenlaag mee te krijgen. Isoleer de minderheid van slechte elementen met als lange termijn doel de geleidelijke, geweldloze transformatie van de Tibetaanse economie en politiek ‘.

Aldus een citaat uit 1951 van de man op wie de huidige legitimiteit van de regering in Peking is gebouwd: Mao Zedong. In datzelfde jaar werd de “Overeenkomst van de Centrale Volksregering en de Lokale Regering van Tibet ten aanzien van Maatregelen voor de Vreedzame Bevrijding van Tibet” (beter bekend als het ‘17-punten Verdrag’) gesloten, maar Mao realiseerde zich terdege hoezeer het ‘Land van de Sneeuw’ verschilde van zijn eigen land en pleitte voor een voorzichtige aanpak. Daarom ook zegt het ‘17-punten Verdrag’: *‘De centrale autoriteiten zullen de gevestigde status, functies en volmachten van de Dalai Lama niet veranderende godsdienstige overtuigingen, zeden en gewoontes van het Tibetaanse volk zullen worden gerespecteerd, en de kloosters zullen worden beschermd’.*

Zevenenvijftig jaar later is er niets van de vreedzame voornemens van het Verdrag terecht gekomen, wordt de Dalai Lama door Peking uitgemaakt voor ‘separatist’ en lijkt een verzoening tussen de Chinezen en Tibetanen onbereikbaar dan ooit. Wat is er mis gegaan en hoe kan de kloof worden gedicht?

Het antwoord op deze vragen is complex en ligt in een grondige analyse van de historische betrekkingen tussen beide volkeren. Maar daar ligt tevens het probleem: de feiten worden door beide partijen fundamenteel anders uitgelegd. De Chinezen waren vanaf de vroegste tijden ervan overtuigd dat alleen hun eigen beschaving er toe deed (‘China’ in het Chinees is *Zhongguo* – ‘Het Land van het Midden’). Alle omringende volken waren per definitie barbaren, inferieure wezens die op afstand gehouden (vandaar de Grote Muur) of ingepalmd moesten worden. Om dat laatste te bereiken ontving de keizer met regelmaat buitenlandse gezanten die ‘tribuit’ kwamen brengen. In feite waren dat verkapte handelsmissies, waarbij in ruil voor rituele onderwerping de barbaarse bezoeker overladen werd met wekenlang durende feesten, talloze geschenken en welluidende titels als ‘Gehoorzame en Rechtvaardige Prins’. Het tweede middel van barbarenbeheer was de uithuwelijking van Chinese prinsessen aan verre vorsten, in de hoop dat die dan niet de wapens zouden opnemen tegen de schoonfamilie. Een methode die ook in Europa eeuwenlang opgang deed.

Een dergelijk buitenlands beleid bevredigde het keizerlijke gevoel van superioriteit, maar was ook noodzakelijk om de vrede te bewaren: de logge infanterie van het Chinese leger was in de meeste gevallen geen partij voor de bewegelijke cavalerie van ruitervolken als de Mongolen en Turken. De historische relaties tussen China en Tibet beantwoorden aan dit patroon. In ruwweg de eerste duizend jaar dat de volken met elkaar omgingen (600-1600) trouwden Tibetaanse vorsten met Chinese prinsessen, werden er gezantschappen naar Peking en eerdere hoofdsteden gestuurd en overlaadden de keizers de Tibetaanse vorsten en geestelijken met geschenken en prachtige titels. De kernvraag hierbij is of deze uitwisseling van contacten de huidige aanspraak van Peking op soevereiniteit over Tibet sinds de Tang-dynastie (618-906 N.C.) ondersteunt. Dat is op zijn zachts gezegd betwistbaar. Volgens het volkenrecht

kan soevereiniteit alleen worden verworven door effectief en duurzaam gezag over volk en grondgebied en daarvan was tot aan de 18^e eeuw absoluut geen sprake: de Tibetanen bestierden hun eigen zaken. Zelfs als de terugwerkende kracht van deze moderne opvattingen over soevereiniteit wordt afgewezen, is de Chinese claim discutabel omdat met veel andere buurlanden soortgelijke tribuutrelaties werden onderhouden en Peking geen aanspraak maakt op het grondgebied van bijvoorbeeld Korea en Vietnam.

In de 17^e eeuw werden de betrekkingen tussen beide landen intensiever. Tussen de keizers van China's laatste dynastie (de Qing, die regeerde van 1644 tot 1911) en de Dalai Lama kwam de *mchod-yon* relatie tot stand, een boeddhistisch concept waarbij de keizer als wereldlijke heerser zijn bescherming aan de Dalai Lama aanbiedt in ruil voor diens spiritueel onderricht en zegening. Zich baserend op deze band intervenieerden de Chinezen in de 18^e eeuw enkele malen in Tibet en vestigde een keizerlijke vertegenwoordiger – *Amban* geheten – zich permanent in Lhasa. Over de positie en invloed van de *Amban* verschillen de historici grondig van mening. Volgens de Tibetanen ging het om niet meer dan een ambassadeur, volgens de Chinezen bemoeide de *Amban* zich met alle belangrijke staatszaken, zoals het selectieproces van de Dalai Lama, en oefende Peking in feite toen al soevereine macht uit in Tibet.

Tussen 1911 en 1951 was Tibet *de-facto* onafhankelijk. De Republiek China, die de Qing-dynastie opvolgde, was in een leven op dood gevecht gewikkeld met Japanse invallers en communistische rebellen en had niet de middelen om zijn territoriale claim kracht bij te zetten. Dat veranderde ingrijpend toen in 1949 Mao Zedong aan de macht kwam en de aloude beschavingsdrang van de keizers een nieuw jasje kreeg. De legitimiteit van de communisten was namelijk gebaseerd op hereniging van het land en de missie om het Chinese volk te bevrijden van feodalisme en kolonialisme. Het sprak vanzelf dat ook Tibet bevrijd moest worden, uit een verklaring van 1949:

'Het Chinese Volksbevrijdingsleger moet het gehele grondgebied van China bevrijden, inclusief Tibet en Xinjiang. Wij zullen niet toestaan dat maar een centimeter van het Chinese land buiten de jurisdictie van de Volksrepubliek valt.'

De communistische opvatting over 'bevrijding' stond planeten ver af van die van het Land van de Sneeuw. Voor Mao stond bevrijding gelijk aan omverwerping van de oude theocratische orde, waaronder de lama's dankzij het bijgeloof van de bevolking absoluut gezag konden uitoefenden. Voor de Tibetanen was de lama – wat 'leraar' betekent – de ziel van de samenleving, een gids op het pad naar werkelijke bevrijding, namelijk die van de smartelijke kringloop van geboorte en wedergeboorte. Een intensere botsing van beschavingen was nauwelijks denkbaar en heeft geleid tot de tragische geschiedenis van Tibet van 1951 tot heden.

Aanvankelijk probeerden de Chinezen de *hearts and minds* van de Tibetanen te winnen door het invoeren van landhervormingen en ideologische overreding in plaats van repressie. Dit mislukte volledig. De lokale economie werd ontwricht en het beleid vanuit Peking werd als gevolg van de radicalisering van Mao's denken steeds minder gevoelig voor de problematiek van de minderheden: heel China moest in versneld tempo worden omgebouwd tot een socialistische heilstaat. In 1959 kwam Tibet in opstand en vluchtte de Dalai Lama naar India. De daarop volgende periode was de zwartste in de geschiedenis van Tibet. Tijdens de Culturele Revolutie (1966-1976) –

die overigens in China zelf ook leidde tot grote verwoestingen en veel menselijk leed – werden er duizenden kloosters vernietigd en vele mensen vervolgd. Tegelijkertijd hield de Dalai Lama met honderdduizend vluchtelingen in India het ideaal van een zelfstandig Tibet in stand en zorgde de diaspora van *Rinpoche's* (levende Boeddha's) naar Europa en Amerika voor een ongekende, in het Westen nog steeds toenemende belangstelling voor Tibet en het Boeddhisme. Als waardering voor zijn streven naar een vreedzame oplossing, kreeg de Dalai Lama in 1989 de Nobelprijs voor de Vrede – in de ogen van Peking een politieke erkenning van een man die de belichaming is van het gevreesde en verafschuwde separatisme.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw gooide Peking het roer om. De gemaakte 'fouten' werden toegegeven, het gebied ging open voor buitenlands toerisme en de opbouw van de verwoeste kloosters werd actief ter hand genomen. Maar de daarmee gepaard gaande economische hervormingen, die in China zelf tot spectaculaire successen leidde, werkten in Tibet averechts. Duizenden Chinese immigranten stroomden naar Lhasa en andere steden om winkeltjes en andere bedrijfjes te openen. Vanuit Tibetaans perspectief was dit een nieuwe tactiek van de kolonisator: na culturele oppressie volgde nu economische marginalisatie. Sinds enkele jaren is als gevolg van verbetering van de infrastructuur de immigratie van Chinezen naar Tibet versneld. De spoorlijn die Lhasa met Beijing verbindt vervoert dagelijks duizenden immigranten, met als gevolg dat in de grotere steden de Tibetanen nu in de minderheid zijn. De frustratie daarover kwam duidelijk tot uiting tijdens de rellen in Lhasa in maart dit jaar: de met stenen bekogelde winkels waren alle in handen van de Chinezen. Voor de Tibetanen rest niet veel meer dan ondergeschikte baantjes als schoonmaker, in Lhasa zijn zelfs de taxichauffeurs Chinees. Geen wonder dat veel jonge Tibetanen het klooster ingaan, het is beter om als monnik in een traditioneel klooster te leven dan in ondergeschikte loondienst te werken.

Op het platteland is de situatie niet rooskleuriger. Volgens een Chinese census in 2000 wonen van de 5,5 miljoen Tibetanen er 87% in landelijke gebieden. Een op de vijf is voor zijn inkomsten afhankelijk van veeteelt en leeft als nomaden in afgelegen gebieden op een gemiddelde hoogte van vierduizend meter. Hun levensonderhoud bestaat uit de productie van zuivel, vlees, wol en medicinale kruiden. Weinigen van hen spreken Chinees, een absolute voorwaarde om economisch mee te tellen. Hoogwaardiger productie en diensten, inclusief de toeristenindustrie, zijn in handen van Chinese bedrijven. Men kan dus nauwelijks spreken van een inheemse economie en het gevolg van deze situatie is dat het merendeel van de Tibetanen leeft in armoede en de samenleving langs etnische lijnen is verdeeld.

Een uitweg uit deze situatie zou kunnen bestaan uit een verzelfstandiging van Tibet. De internationale jurist M.C. van Walt van Praag, in navolging op onderzoek van de International Commission of Jurists, betoogt in zijn in 1986 uitgegeven 'The Status of Tibet' dat het land voldoet aan de eisen van het recht tot zelfbeschikking: het heeft een eigen cultuur, een eigen taal, een erkend leiderschap (de Dalai Lama) en in de periode van de Republiek China (1912-1949) toonde het de kenmerken van een staat door het drukken van postzegels en uitgeven van paspoorten.

Maar het nuchtere feit is dat er geen land ter wereld het 'Land van de Sneeuw' als onafhankelijke staat erkent en Peking is - mede om militair-strategische en economische redenen - niet van plan om Tibet op te geven. Anderzijds wil China

gezien worden als een respectabele en verantwoordelijke mogendheid (niet alleen vanwege de Olympische Spelen) en in dat beeld past geen oproerpolitie die op monniken inslaat. Zeker niet als de oppermonnik een van de populairste mensen ter wereld is. En los van imago-overwegingen: het Tibetaanse volk put uit zijn Boeddhistische overtuiging een enorme veerkracht en vastbeslotenheid om zijn culturele identiteit nooit op te geven. De enige weg voorwaarts is om de Tibetanen werkelijke autonomie te verlenen, een status waar de Dalai Lama al jaren voor pleit en wat – getuige het ‘17-punten-verdrag’ uit 1951- ook het startpunt was van de hereniging van Tibet in de Chinese moederschoot. Dat laatste is van groot belang, want geen enkele op machtshandhaving gerichte Chinese leider kan het zich veroorloven om toe te geven aan buitenlandse druk; het uit de kast halen van een door de grote Mao zelf gesanctioneerd document is daarentegen volstrekt legitiem.

Er zijn wereldwijd interessante voorbeelden om deze autonomie op creatieve wijze inhoud te geven. In Hong Kong functioneert sinds 1997 met redelijk succes het zogenaamde ‘een land, twee systemen’ model dat de voormalige Britse kroonkolonie veel vrijheden oplevert, ook al houdt Peking een stevige vinger aan de pols als het om grote beslissingen gaat. Tot nu heeft China echter laten weten dat dit systeem wel kan werken voor gebieden als Hong Kong, Macao en Taiwan, maar niet voor Tibet. Blijkbaar wordt het de minderheden die geen culturele verwantschap met China hebben, niet toevertrouwd om hun eigen zaken te bestieren.

Europese modellen als die van Schotland en Zuid Tirol kunnen ook als voorbeeld dienen. De Dalai Lama ontving onlangs een steunbetuiging van Zuid Tirol, dat een goede relatie onderhoudt met het moederland Italië, maar de Duitse taal en cultuur in stand houdt. Europa biedt ook voorbeelden die Peking minder zullen aanspreken. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en Joegoslavië zijn voor Peking een bewijs dat het te ver vieren van de autonomie teugels leidt tot chaos en het uiteenvallen van de als heilig beschouwde soevereine staat. Het zou ook een signaal kunnen zijn dat in een voortdurend globaliserende wereld het idee van absolute soevereiniteit aan erosie onderhevig is, en het streven van deelgebieden naar autonomie beter vreedzaam kan worden begeleid dan met geweld worden onderdrukt.

Zelfs als de leiders in Peking de wijsheid opbrengen om de weg naar ware autonomie in te slaan, zal werkelijke verzoening nog jaren duren. De Tibetanen zijn verbitterd en aan de andere kant begrijpt de overgrote meerderheid van de Chinese bevolking niet waarom de bergbewoners niet blij zijn met de economische groei en de overige zegeningen van de enige beschaving die ertoe doet. Maar gelukkig is er ook een positieve ontwikkeling gaande. Na de verschrikkingen van de Culturele Revolutie riep Deng Xiaoping zijn landgenoten op om zich onbeschaamd te verrijken, een oproep die met succes werd gevolgd maar ook leidde tot grote geestelijke armoede. Het land is spiritueel de weg kwijt en religie groeit als kool. Het Christendom, volgens de communistische geschiedschrijving een nauw met het westers kolonialisme geassocieerd kwaad, maakt een onstuitbare opkomst door en telt tientallen miljoenen gelovigen. Vele anderen grijpen terug op oudere wortels van zingeving, op de religie die vanaf het begin van onze jaartelling China vanuit Centraal - Azië bereikte: het Boeddhisme. Tibet wordt erkend als de bron, de bakermat van een spirituele renaissance die China zo broodnodig heeft. Vooral de nieuwe rijken tonen zich actief: ze helpen bij de wederopbouw van kloosters, geven kunstvoorwerpen terug die tijdens de Culturele Revolutie van de Tibetanen zijn gestolen en gaan in retraite bij de

lama's. Een hernieuwing van de aloude *mchod-yon*-relatie, maar dit keer op een dieper en breder niveau.

Een recent voorbeeld hiervan was te vinden in een afgelegen vallei in het Westen van de provincie Sichuan, een gebied waar veel Tibetanen wonen. Daar verzamelde een charismatische lama een aanhang van meer dan tienduizend leerlingen. Het ging om een spontane en informele verzameling van boeddhisten, merendeel van Chinese komaf, die zelf hutjes bouwden rondom de grot waarin de lama mediteerde. De snelle groei van deze gemeenschap baarde de autoriteiten zorgen en in 2004 werden met bulldozers de hutjes met de grond gelijk gemaakt en de bewoners gedwongen te vertrekken.

De Dalai Lama zei in een interview in 1996: "*Wij Tibetanen kunnen niets anders doen dan onze cultuur in leven houden. China gaat van binnen uit veranderen, het is onze enige hoop*".

Over de snelheid van deze veranderingen en het effect daarvan op wijzingen in de politieke koers valt niet veel zinnigs te zeggen. De huidige president en voorzitter van de Communistische Partij, Hu Jintao, heeft zijn succesvolle carrière mede te danken aan zijn harde optreden als partijsecretaris van Tibet aan het einde van de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Vele lokale partijkaders in Tibet zijn tijdens de Culturele Revolutie aan de macht gekomen en niet gebaat bij een beleid dat gericht is op verzoening, waarbij de oude garde plaats zal moeten maken voor een meer verlicht leiderschap. Maar dat wil niet zeggen dat iedereen in China er hetzelfde over denkt. Er zijn ook stemmen die een liberalere koers voorstaan en betogen dat onderhandelingen met de Dalai Lama noodzakelijk zijn. De Tibetaan Punwang, die als jonge idealist enthousiast meehielp aan de opbouw van een socialistisch Tibet alvorens van 1958-1976 te worden opgesloten om zijn 'denken te verschonen', schreef in 2006 in een brief aan president Hu Jintao: '*het idee dat het probleem met de natuurlijke dood van de 14^e Dalai Lama zich vanzelf oplost, is niet alleen naief, het is ook onverstandig en vooral tactisch verkeerd*'

N.a.v. de onlusten in Lhasa in maart van dit jaar schreef een groep Chinese en Tibetaanse intellectuelen een open brief met '12 Suggesties van Aanpak voor de Tibetaanse Situatie'. Het laatste punt stelt dat een land alleen zijn eenheid kan bewaren door de tegenstellingen tussen de bevolkingsgroepen op te lossen en een dialoog met de Dalai Lama daartoe een noodzakelijke voorwaarde is.

Wij spraken vorig jaar in Tibet met een lama, die veel rijke Chinezen tot zijn leerlingen en sponsors rekent. Uitkijkend over het spectaculair vergezicht van golvende bergruggen zei hij opeens: '*Eens was China een land dat vol stond met pagodes, als die dag terugkeert komt het goed tussen onze beide volken*'.

Verschenen in de Internationale Spectator, juni 2008